

V.

Traduction du commentaire
de saint Thomas d'Aquin du „De Anima“
d'Aristote.*

† ΕΙΣ ΤΗΝ ΠΕΡΙ ΨΥΧΗΣ ΠΡΑΓΜΑΤΕΙΑΝ ἈΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ ἙΞΗΓΗΣΙΣ Laurent.
ΤΟΥ ΘΩΜΑ ἙΡΜΗΝΕΥΘΕΙΣΑ ΠΑΡΑ ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΤΟΥ ΣΧΟΛΑΡΙΟΥ.** 86, 19
f. 269

Livre premier.

Leçon I.

Ὡσπερ ὁ Φιλόσοφος διδάσκει ἐν τῷ ἐνδεκάτῳ περὶ ζώων, ἐν ἐκάστῳ ⁶
γένει πραγμάτων ἀνάγκη ἐστὶ θεωρεῖν πρῶτον τὰ κοινά, καὶ μετὰ ταῦτα
τὰ ἴδια τῶν περὶ καθ' ἕκαστον ἐκείνου τοῦ γένους, ὅτινα δὴ τρόπον ὁ
Ἀριστοτέλης τηρεῖ ἐν τῇ πρώτῃ φιλοσοφίᾳ. Ἐν γὰρ τοῖς μετὰ τὰ φυσικὰ
πρῶτον πραγματεύεται καὶ θεωρεῖ τὰ κοινὰ τοῦ ὄντος καθόσον ὄν, μετὰ
δὲ ταῦτα τὰ ἴδια ἐκάστου τῶν ὄντων θεωρεῖ· τούτου δὲ αἰτία ἐστὶν ὅτι, ¹⁰
εἰ μὴ τοῦτο γένοιτο, τὸ αὐτὸ ἂν λέγοιτο συνεχῶς. Τῶν δὲ ἐμψύχων πάντων
πραγμάτων γένος τί ἐστὶ, καὶ διὰ τοῦτο ἐν τῇ θεωρίᾳ τῶν ἐμψύχων πραγ-
μάτων δεῖ πρῶτον θεωρεῖν τὰ κοινὰ πᾶσι τοῖς ἐμψύχοις, μετὰ δὲ ταῦτα τὰ
ἐκάστου πράγματος ἐμψύχου ἴδια. Κοινὸν δὲ πᾶσι τοῖς ἐμψύχοις πράγ-
μασιν ἐστὶν ἡ ψυχὴ· ἐν τούτῳ γὰρ πάντα τὰ ἐμψυχα συνίασι. Πρὸς τὸ ¹⁵
παραδοῦναι ταίνυν τὴν περὶ τῶν ἐμψύχων πραγμάτων ἐπιστήμην ἀναγκαῖον
γέγονε πρῶτον παραδοῦναι τὴν περὶ ψυχῆς ἐπιστήμην ὡς κοινήν αὐτῆς.
Ὁ γοῦν Ἀριστοτέλης παραδοῦναι θέλων ἐπιστήμην περὶ τῶν ἐμψύχων
πραγμάτων, πρῶτον παραδίδωσι τὴν περὶ ψυχῆς ἐπιστήμην, μετὰ ταῦτα

* A = Laurentianus 86, 19, f. 269-347^v, copie autographe de Scholarios.

B = Palatinus 235, f. 33-201^v, copie autographe de Scholarios.

Note autographe de Scholarios dans la marge supérieure de A: Σημείωσαι ὅτι ταύτην τὴν ἐξήγησιν ἤρπαξεν ὁ Θωμᾶς ἐκ τοῦ κῦρ Ἰωάννου τοῦ Φιλοπόδου καὶ ἰδιοποίησατο ταύτην ὄντος ὁ Θωμᾶς ὡς τάχα οἰκοθεν φιλοπονήσας· εὔρε δὲ ταύτην λατινικῶς γεγραμμένην ὁ κῦρ Γεννάδιος ἄγνων καὶ ἐμετεγλώττισεν.

** Tit. Après Scholarion, une main postérieure a ajouté en marge dans A les mots: καὶ πατριάρχου γεγονότος Κωνσταντινουπόλεως. Après παρά B add.: τοῦ σοφωτάτου καὶ λογιωτάτου καθολικοῦ κριτοῦ τῶν Ῥωμαίων.

6 διδάσκει: φησιν B   10 τῶν ὄντων: πράγματος B

δὲ διορίζεται περὶ τῶν ἰδίων ἐκάστου τῶν ἐμψύχων ἐν τοῖς ἐπομένοις βιβλίοις.

Ἐν δὲ τῇ περὶ ψυχῆς πραγματείᾳ τῇ ἀνά χειρᾶς, πρῶτον τίθησι τὸ προοίμιον, ἐν ᾧ ποιεῖ τρία τὰ ἀναγκαῖα ἐν ἐκάστῳ προοιμίῳ. Ὁ γὰρ
 5 προοιμιαζόμενος τρία σκοπεῖ· πρῶτον μὲν εὖνουν· δεύτερον, εὐμαθῆ·
 τρίτον, προσεκτικὸν παρασκευάσαι τὸν μαθητήν. Τὸ μὲν οὖν πρῶτον ποιεῖ
 τὴν ὠφέλειαν τῆς ἐπιστήμης προτείνων· τὸ δὲ δεύτερον, τὴν τάξιν ὑπισχνού-
 μενος καὶ τὴν διάκρισιν τῆς πραγματείας· τὸ δὲ τρίτον, ἐν τῷ σκοπεῖν
 καὶ κατανοεῖν τὴν δυσχέρειαν τῆς πραγματείας· ἃ δὴ τρία ὁ Ἀριστοτέλης
 10 ποιεῖ ἐν τῷ προοιμίῳ ταύτης τῆς πραγματείας. Πρῶτον γὰρ δείκνυσι τὴν
 ἀξίαν ταύτης τῆς ἐπιστήμης· δεύτερον δὲ τὴν τάξιν ταύτης τῆς πραγματείας,
 τίς τέ ἐστι· δηλαδή, καὶ πῶς ἂν εἴη πραγματευτέον περὶ ψυχῆς ἐν οἷς
 φησιν· Ἐπιζητούμεν δὲ· τρίτον, δείκνυσι τὴν δυσχέρειαν ταύτης τῆς
 ἐπιστήμης ἐν τῷ· Πάντη δὲ καὶ πάντως ἐστὶ τῶν χαλεπωτάτων.

15 Καὶ περὶ τὸ πρῶτον δύο ποιεῖ· πρῶτον γὰρ δείκνυσι τὴν ἀξίαν ταύτης
 τῆς ἐπιστήμης· δεύτερον, τὴν ὠφέλειαν αὐτῆς ἐν τῷ· Δοκεῖ δὲ καὶ
 πρὸς ἀλήθειαν ἅπασαν. Περὶ τὸ πρῶτον ἰστέον ἐστίν, ὅτι πᾶσα ἐπι-
 στήμη ἀγαθὴ ἐστὶ, καὶ οὐ μόνον, ἀλλ' ἐτι καὶ τίμια· κατὰ τοῦτο μέντοι
 γε μία ἐπιστήμη ὑπερβάλλει ἄλλην. Ὅτι δὲ πᾶσα ἐπιστήμη ἐστὶν ἀγαθὴ,
 20 δῆλον, διότι τὸ ἀγαθὸν τοῦ πράγματός ἐστι, καθὼς τὸ πρᾶγμα ἔχει τὸ
 εἶναι τέλειον· τοῦτο γὰρ ἕκαστον τῶν πραγμάτων ζητεῖ τε καὶ ἐφίεται.

Ἐπεὶ τοίνυν ἡ ἐπιστήμη ἐστὶ τελειότης τοῦ ἀνθρώπου καθὼς ἀνθρώπου,
 ἡ ἐπιστήμη ἐστὶ τὸ ἀγαθὸν τοῦ ἀνθρώπου. Ἐν τοῖς καλαῖς δὲ τὰ μὲν
 εἰσὶν ἐπαινετά, ἐκεῖνα δηλονότι, ἅτινά εἰσιν ἐν τῇ πρὸς τέλος ὄτιον
 25 τάξει· ἐπαινοῦμεν γὰρ τὸν καλὸν ἵππον, διότι καλῶς τρέχει· τὰ δὲ εἰσὶ
 τίμια, τὰ δι' ἑαυτὰ δηλονότι· τιμῶμεν γὰρ τὰ τέλη. Ἐν ταῖς ἐπιστήμαις
 δὲ, αἷ μὲν εἰσὶ πρακτικά, αἷ δὲ θεωρητικά, καὶ αὗτα διαφέρουσιν, ὅτι
 αἷ μὲν πρακτικά εἰσὶ διὰ τὸ ἔργον, αἷ δὲ θεωρητικά, δι' ἑαυτά· καὶ
 διὰ τοῦτο αἷ θεωρητικά ἐπιστήμαι καὶ ἀγαθαὶ εἰσὶ καὶ τίμια· αἷ πρακτικά
 30 δὲ, ἐπαινεταὶ μόνον. Πᾶσα ἄρα ἐπιστήμη θεωρητικὴ καὶ ἀγαθὴ ἐστὶ καὶ
 τίμια. Ἄλλ' ἐν ταύταις ταῖς θεωρητικαῖς ἐπιστήμαις εὐρίσκεται βαθμὸς
 ὅσον πρὸς τὴν ἀγαθότητα καὶ τιμιότητα· ἐπιστήμη δὲ πᾶσα ἐκ τῆς ἐνεργείας
 ἐπαινεῖται· πᾶσα δὲ ἐνέργεια ἐκ δυοῖν ἐπαινεῖται, ἐκ τε τοῦ ἀντι-
 κειμένου καὶ ἐκ τῆς ποιότητος ἧγουν τοῦ τρόπου, ὡς περὶ τὸ οἰκοδομεῖν
 35 ἐστὶ βέλτιον τοῦ κλίνην ποιεῖν, διότι τὸ ἀντικείμενον τῆς οἰκοδομήσεως
 βέλτιόν ἐστὶ τῆς κλίνης. Καὶ ἐν τῇ αὐτῇ δὲ ἀποβλέψει καὶ τοῦ αὐτοῦ
 πράγματος αὐτὴ ἢ ποιότητος βαθμὸν τινα ποιεῖ, διότι ὅσον ὁ τρόπος τῆς

4 ἐκάστῳ: παντὶ B

5 εὖνουν: παραστήσαι ἑαυτὸν προαιρετικὸν τῶν

καλῶν B εὐμαθῆ: δὲ ἀποδοῦναι διδακτικόν· καὶ B

6 προσεκτικὸν — μαθη-

τήν: δεῖξαι στοχαστικόν B

21 ἐφίεται: ποθεῖ B

28 πρακτικά om B

οικοδομήσεως βελτίων ἐστί, τοσοῦτον βέλτιόν ἐστι καὶ τὸ οἰκοδόμημα. Οὕτω τοίνυν, εἰ θεωροῖτο ἡ ἐπιστήμη, ἢ ἡ ταύτης ἐνέργεια ἐκ τοῦ ἀντικειμένου, ὀφθαλμῶν ὅτι ἐκείνη ἢ ἐπιστήμη ἐστὶν ἐπισημοτέρα, ἢ τις ἐστὶ βελτιόνων καὶ τιμιωτέρων. Εἰ δὲ σκοποῖτο ἐκ τῆς ποιότητος ἡγουν τοῦ τρόπου, οὕτως ἐκείνη εὐγενεστέρα ἐστίν, ἢ τις ὑπάρχει ἀκριβεστέρα. Οὕτω τοίνυν λέγεται μία ἐπιστήμη ἐπισημοτέρα ἑτέρας, ἢ διότι βελτιόνων καὶ ἐνδοξοτέρων ἐστίν, ἢ διότι ἐστὶν ἀκριβεστέρα. Ἀλλὰ τοῦτο ἐστὶν ἐν τισὶν ἐπιστήμασι διάφορον, | διότι ἔνια εἰσὶν ἄλλων ἀκριβεστέρας, ἀλλ' ὅμως εἰσὶ περὶ f. 269 ὕψους πραγμάτων ἤττον τιμίων· τινὲς δὲ εἰσὶ περὶ πραγμάτων μᾶλλον τιμίων καὶ βελτιόνων, καὶ ὅμως ἤττον εἰσὶν ἀκριβεῖς· βελτίων μέντοι γε ἐστὶν ἢ 10 περὶ τῶν βελτιόνων καὶ τιμιωτέρων οὐσα· οὗ δὲ αἰτία ἐστὶν ὅτι, ὡς φησὶν ὁ Φιλόσοφος ἐν τῷ ἐνδεκάτῳ περὶ ζῴων, μᾶλλον ἐπιθυμοῦμεν γινώσκειν τι περὶ τῶν τιμιωτέρων καὶ ὑψηλοτέρων πραγμάτων, εἰ καὶ ἐνδόξως τοῦτο γινώσκμεθα, ἢ γινώσκειν πολὺ καὶ κατ' ἀκρίβειαν περὶ πραγμάτων ἤττον σεμνῶν καὶ τιμίων. Τοῦτο μὲν γὰρ ἔχει τὸ ἐπίσημον ἐξ ἑαυτοῦ καὶ ἐκ 16 τῆς ἰδίας οὐσίας· ἐκεῖνο δὲ ἐκ τοῦ τρόπου καὶ τῆς ποιότητος.

Αὕτη δὲ ἡ γνῶσις, ἢ περὶ ψυχῆς δηλαδή, ἔχει ἐκάτερον, διότι καὶ ἀκριβὴς ἐστὶ· τούτου γὰρ πεπειράται ἕκαστος ἐν ἑαυτῷ, ὅτι δηλονότι ψυχὴν ἔχει καὶ ψυχῆ ζῆ, καὶ ὅτι σεμνοτέρα καὶ εὐγενεστέρα ἐστὶν· ἢ γὰρ ψυχὴ τιμιωτέρα ἐν τοῖς ὑποκάτω κτίσμασιν ἐστὶ καὶ τοῦτό ἐστιν ὁ φησὶ· Τῶν 20 καλῶν καὶ τιμίων τὴν εἶδησιν, καὶ τὰ ἐξῆς. Μᾶλλον δὲ ἑτέραν ἑτέρας φησὶν ἀγαθὴν καὶ τιμίαν ἡγουν ἄλλην ἄλλης τιμιωτέραν τε καὶ ἀμείνω· καὶ τὸ μὲν, βελτιόνων, βούλεται τό, ἃ κατὰ τὴν ἑαυτῶν φύσιν εἰσὶν ἀγαθὰ· θαυμασιωτέρων δέ, ὧν αἱ αἰτίαι ἀγνοοῦνται. Ἐνδέχεται γὰρ εἶναί τι ἤττον ἀγαθόν, τὴν δὲ ἐπιστήμην αὐτοῦ μᾶλλον ζητεῖσθαι τε καὶ 26 ποθεῖσθαι, ὡς περὶ ἔνιοι ἡδῖον ἂν μάθοιεν τὴν αἰτίαν τῆς σεληνιακῆς ἐκλείψεως ἢ τι μᾶλλον ἀγαθὸν ἀπλῶς· εἰσὶ γὰρ τινὰ ἀγαθὰ, ὧν ἡ ἐπιστήμη οὐ ζητεῖται, διὰ συνήθειαν μεγάλην καταφρονουμένων. Ἱστορίαν δὲ λέγει, διότι ἐν τινὶ παρασυντόμῳ συντάγματι πραγματεύεται περὶ ψυχῆς, οὐκ ἀφικνούμενος πρὸς τὴν τελείαν ζήτησιν πάντων τῶν πρὸς τὴν ψυχὴν 30 ἀνηκόντων, ὡς ἐν ταύτῃ τῇ πραγματείᾳ. Τὸ δέ, ἐν πρώτοις, εἰ μὲν λαμβάνοιτο ὅσον πρὸς ὅλην τὴν φυσικὴν ἐπιστήμην, οὐ λέγει τάξιν, ἀλλὰ ἀξίαν· εἰ δὲ πρὸς τὴν περὶ τῶν ἐμφύχων πραγμάτων ἐπιστήμην, τάξιν αἰνίττεται.

Δοκεῖ δὲ καὶ πρὸς ἀλήθειαν. Ἐνταῦθα ἀποδίδωσι τὸν ἀκροατὴν 35 εὖνουν ἐκ τῆς ὠφελείας ταύτης τῆς ἐπιστήμης, λέγων ὅτι ἡ περὶ ψυχῆς γνῶσις δοκεῖ πολὺ τι συμβάλλεσθαι πρὸς πᾶσαν ἀλήθειαν, ἢν αἱ ἄλλαι

8 ἀλλ' ὅμως: καὶ οὐδὲν ἔλαττον B   10 βελτίων μέντοι γε: ἀλλ' ὅμως βελτιώνων B   24-28 ἐνδέχεται — καταφρονουμένων en marge B   27 τι: τὸ B
36 εὖνουν: προαιρετικὸν τοῦ καλοῦ B

ἐπιστήμαι σκοποῦσιν· πρὸς πάντα γὰρ τὰ τῆς φιλοσοφίας μέρη γενναίαις προφάσεις προΐσχεται, διότι ἂν μὲν πρὸς τὴν πρώτην ἀνατεινόμεθα φιλοσοφίαν, οὐκ ἂν δυνηθείημεν εἰς τὴν γνῶσιν ἀναδραμεῖν τῶν θείων καὶ ὑψηλοτάτων αἰτιῶν εἰ μὴ διὰ τῶν ἐκ τῆς τοῦ νοῦ δυνάμεως κεχορηγημένων· εἰ δὲ πρὸς τὴν ἠθικὴν, οὐδὲ πρὸς αὐτὴν τελείως δυνησόμεθα ἀφικέσθαι, ἂν μὴ καλῶς τὰς τῆς ψυχῆς εἰδῶμεν δυνάμεις. Ὅθεν καὶ ὁ Φιλόσοφος ἐν τοῖς ἠθικοῖς τὰς διαφόρους ἀρετὰς ταῖς διαφόροις δυνάμει τῆς ψυχῆς ἀποδέδωκεν. Πρὸς δὲ τὴν φυσικὴν, διότι μετὰ τῶν φυσικῶν μέρος ἐστὶ τὸ ψυχὴν ἔχον, καὶ αὐτὴ ἡ ψυχὴ ἀρχὴ ἐστὶ καὶ πηγὴ πάσης κινήσεως ἐν τοῖς ἐμφύχοις πράγμασιν. Τὸ δὲ οἷον ἀρχή, οὐ λέγου παραδειγματικῶς καὶ ὁμοιωματικῶς, ἀλλὰ μᾶλλον ἐξηγητικῶς καὶ διασαφητικῶς.

Ἐπιζητούμεν δέ. Ἐνταῦθα τὴν τάξιν δείκνυσι ταύτης τῆς πραγματείας λέγων, ὅτι σκοπὸν ἔχομεν θεωρεῖν καὶ γινώσκειν τί ἐστὶν ἡ ψυχὴ κατὰ τὴν φύσιν αὐτῆς καὶ τὴν οὐσίαν, καὶ μετὰ ταῦτα τὰ συμβεβηκότα περὶ αὐτὴν, τοῦτέστι τὰ πάθη αὐτῆς· καὶ κατὰ τοῦτο διαφορά τίς ἐστὶ, διότι ἔνια μὲν πάθη δοκοῦσι τῆς ψυχῆς μόνον, ὥσπερ ἡ νόησις καὶ ἡ θεωρία· τινὰ δὲ δι' αὐτὴν ἐνυπάρχειν δοκοῦσι κοινῶς καὶ τοῖς ζῴοις, ὥσπερ ἡδονὴ καὶ λύπη, αἰσθησις καὶ φαντασία.

Πάντη δὲ καὶ πάντως. Ἐνταῦθα δείκνυσι τὴν δυσχέρειαν ταύτης τῆς πραγματείας, καὶ τοῦτο ὅσον πρὸς δύο· πρῶτον, ὅσον πρὸς τὸ γινώσκειν τὴν οὐσίαν τῆς ψυχῆς· δεύτερον, ὅσον πρὸς τὸ γινώσκειν τὰ συμβεβηκότα εἴτουν τὰ ἴδια πάθη, ἐν τῷ· Δοκεῖ δέ, μὴ μόνον τὸ τί ἐστὶ γινῶναι. Ὅσον δὲ πρὸς τὸ πρῶτον, δείκνυσι διπλὴν τὴν δυσχέρειαν· πρῶτον, ὅσον πρὸς τὸν τρόπον τοῦ ὀρίσασθαι αὐτὴν τὴν ψυχὴν· δεύτερον, ὅσον πρὸς τὰ πίπτοντα εἰς τὸν ὀρισμὸν αὐτῆς, ἐν τῷ· Πρῶτον δὲ ἴσως ἀναγκαῖον. Φησὶ τοίνυν ὅτι, εἰ καὶ ὠφέλιμός ἐστὶν ἡ περὶ ψυχῆς ἐπιστήμη, δυσχερὲς ὅμως ἐστὶν εἰδέναι περὶ ψυχῆς τί ἐστὶ, καὶ αὕτη ἡ δυσχέρεια ἐστὶν ἐν παντὶ πράγματι, ἐπεὶ ἐστὶ μία κοινὴ ζήτησις καὶ πολλοῖς ἄλλοις περὶ τὴν οὐσίαν αὐτῶν καὶ περὶ τὸ τί ἐστὶν. Ἔστιν οὖν πρώτη δυσχέρεια, ὅτι ἡμεῖς οὐκ οἶδαμεν δι' ἧς ὁδοῦ δεῖ προελθεῖν πρὸς τὸν ὀρισμὸν. Οἱ μὲν γὰρ λέγουσιν, ὅτι | δι' ἀποδείξεως· ἔνιοι δέ, ὅτι διαίρετικῶς· οἱ δὲ, ὅτι κατὰ σύνθεσιν, ὃ καὶ αὐτὸς βούλεται Ἀριστοτέλης. Ἡ δὲ δευτέρα δυσχέρεια ἐστὶ περὶ τῶν τιθεμένων τῷ ὀρισμῷ. Ὁ γὰρ ὀρισμὸς δηλοῖ τὴν φύσιν τοῦ πράγματος, ἧτις οὐ δύναται γινώσκεσθαι, μὴ γινωσκομένων τῶν ἀρχῶν. Ἀλλὰ τῶν διαφόρων εἰσὶ διαφοροὶ αἱ ἀρχαί, καὶ διὰ τοῦτο δυσχερὲς ἐστὶ τὸ εἰδέναι ἐξ ὧν ἂν ληφθεῖεν αἱ ἀρχαί. Τὰ δὲ ἐπάγοντα τὴν δυσχέρειαν τοῖς τιθεῖσι τὸν ὀρισμὸν εἰς τρία ἀνάγοντα, δηλονότι περὶ τὴν οὐσίαν

τῆς ψυχῆς· δεύτερον, περὶ τὰ μέρη αὐτῆς· τρίτον, περὶ τὸ βοήθημα, ὅπερ ἐστὶν ἀναγκαῖον ἐν τοῖς ὀρισμοῖς ἐκ τῶν συμβεβηκότων τῇ ψυχῇ. Περὶ τὴν οὐσίαν ἐστὶν ἀπορία περὶ τοῦ γένους· τοῦτο γὰρ πρῶτον ζητοῦμεν ἐν τῷ ὀρισμῷ ἐκάστου πράγματος, ἵνα δηλονότι εἰδῶμεν τὸ γένος, καὶ διὰ τοῦτο ζητητέον ἐστὶν ἐν τίνι γένει δεῖ τιθέναι τὴν ψυχὴν, πότερον ὅτι δηλονότι ἐν τῷ γένει τῆς οὐσίας, ἢ ἐν τῷ κοσῷ, ἢ ἐν τῷ ποιῷ· καὶ οὐ μόνον τὸ ἀνωτάτω γένος δεῖ ζητεῖν, ἀλλὰ καὶ τὸ προσεχές· οὐδὲ γάρ, ὅταν τὸν ἄνθρωπον ὀρίζωμεθα, τὴν οὐσίαν λαμβάνομεν, ἀλλὰ τὸ ζῷον, καὶ ἐὰν εὐρίσκηται ἐν τῷ γένει τῆς οὐσίας, ἔτι, ἐπεὶ ἕκαστον γένος λέγεται διχῶς, τὸ μὲν δυνάμει, τὸ δὲ ἐνεργείᾳ, ζητητέον ἔσται πότερον δύνამις ὅτι ἐστὶν, ἢ ἐνεργείᾳ· ἔτι, ἐπεὶ τῶν οὐσιῶν αἱ μὲν εἰσι σύνθετοι, αἱ δὲ ἀπλᾶι, ζητητέον ἐστὶ πότερον ἢ ψυχὴ ἐστὶ σύνθετος, ἢ ἀπλή, καὶ πότερον μεριστή, ἢ ἀμερής· καὶ ἔτι, πότερον ὁμοειδῆς πᾶσα ψυχὴ πάσῃ ψυχῇ, ἢ μή· καὶ εἰ μὴ ὁμοειδῆς, ἔτι δεῖ ζητεῖν πότερον εἶδει διαφέρουσιν, ἢ μή· ἔτι, ἀπορία ἐστὶ περὶ τὰ μετέχοντα τοῦ ὀρισμοῦ· τινὲς γὰρ ὀρίζονται ὡς ἓν γένος, τινὲς ὡς εἶδος· καὶ διὰ τοῦτο δοκεῖ ζήτησις εἶναι πότερον ὁ ὀρισμὸς τῆς ψυχῆς ὡς γένους ἐστὶν, ἢ ὡς εἶδους εἰδικωτάτου. Τινὲς γὰρ ζητοῦντες περὶ ψυχῆς δοκοῦσι θεωρεῖν μόνον περὶ τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς. Καὶ διότι παρὰ τοῖς ἀρχαίοις φιλοσόφοις ἦν διπλῆ δόξα περὶ ψυχῆς· καὶ γὰρ οἱ Πλατωνικοὶ ἐτίθεσαν τὰ καθόλου χωριστά, λέγοντες αὐτὰ εἶναι εἶδη καὶ αἰτίας τοῖς μερικοῖς πράγμασι καὶ τοῦ γινώσκεισθαι καὶ τοῦ εἶναι· οὕτως οὖν ἠβούλοντο καὶ ψυχὰς τινὰς χωριστάς εἶναι, καθ' αὐτάς αἰτίας τυγχανούσας καὶ ἰδέας τῶν μερικῶν ψυχῶν, καὶ ὅτιπερ ἂν εὐρίσκειτο ἐν ταῖς μερικαῖς ταύταις, ἀπ' ἐκείνων παρῆχθαι καὶ μετωχετεῦσθαι. Οἱ δὲ φυσικοὶ φιλόσοφοι οὐκ ἠθέλον μὴ εἶναι οὐσίας φυσικὰς εἰ μὴ τὰς μερικὰς μόνον, καὶ τὰ καθόλου μὴ εἶναι ἐν τῇ τῶν πραγμάτων φύσει, καὶ διὰ τοῦτο ἐστὶ ζήτησις πότερον δεῖ ζητεῖν ἓνα κοινὸν λόγον ψυχῆς, ὡς φασὶν οἱ Πλατωνικοὶ, ἢ ταύτης ἀκεῖνης τῆς ψυχῆς, ὡς ἔλεγον οἱ φυσικοὶ, ὡς τῆς τοῦ ἵππου ψυχῆς, καὶ τοῦ ἀνθρώπου, καὶ τοῦ Θεοῦ. Καὶ φησὶ, Θεοῦ, διότι τὰ οὐράνια σώματα ἐπίστευον εἶναι θεοὺς καὶ ἑμψυχα αὐτὰ ἔλεγον. Ὁ δὲ Ἀριστοτέλης βούλεται ζητεῖσθαι λόγον ἑκατέρου, καὶ κοινὸν τῆς ψυχῆς, καὶ ἐκάστου εἶδους.

Περὶ δὲ ὁ φησιν, ὅτι· Τὸ δὲ ζῷον τὸ καθόλου, εἰδέναι δεῖ, ὅτι περὶ τοῦ καθόλου ζῷου διχῶς δυνάμεθα λέγειν, ἢ καθό ἐστὶ καθόλου, ὅτι δηλονότι ἐστὶν ἐν ἐν τοῖς πολλοῖς ἢ κατὰ πολλῶν, ἢ καθό ἐστὶ ζῷον καθόλου, καὶ τοῦτο ἢ καθό ἐστὶν ἐν τῇ τῶν πραγμάτων φύσει, ἢ καθό ἐστὶν ἐν τῷ νῷ. Καθὸ μὲν οὖν ἐστὶν ἐν τῇ τῶν πραγμάτων φύσει, ὁ

1 αὐτῆς avant τῆς add B
31 αὐτὰ om B

8 περὶ om B

24 μετωχετεῦσθαι B

Πλάτων ἠθέλησε τὸ καθόλου ζῶον εἶναι τι καὶ εἶναι πρότερον τοῦ μερικοῦ, διότι, ὡς εἴρηται, ἔθετο τὰ καθόλου χωριστὰ καὶ ἰδέας· ὁ δὲ Ἀριστοτέλης, ὅτι οὐδέν ἐστιν ἐν τῇ τῶν πραγμάτων φύσει, καὶ εἰ ἔστιν, εἶπεν αὐτὸ εἶναι ὕστερον. Ἄν δὲ λάβωμεν τὴν φύσιν τοῦ ζῶου καθὸ ὑπόκειται τῇ ἐπινοίᾳ τοῦ καθόλου, οὕτως ἔστι τι τὸ καθόλου ζῶον καὶ πρότερον, ὡσπερ τὸ δυνάμει ὄν πρότερον τοῦ ἐνεργείᾳ ὄντος τυγχάνει.

Ἔτι δ' εἰ μὴ πολλαὶ ψυχαί. Ἐνταῦθα ἀπτεται τῶν δυσχερειῶν, αἵτινες ἀναθρώσκουσι περὶ τὰς δυνάμεις τῆς ψυχῆς. Ἐν τῇ ψυχῇ γάρ εἰσι μέρη ὡς δυνάμεις, δηλονότι τὸ νοερόν, τὸ αἰσθητικόν καὶ τὸ φυτικόν. Ἔστι τοίνυν ζήτησις πότερον ταῦτα διάφοροι ψυχαί εἰσιν, ὡς οἱ Πλατωνικοὶ ἠβούλοντο, ἢ μέρη εἰσὶ τῆς ψυχῆς ὡς δυνάμεις· καὶ εἶπερ εἰσὶ μέρη τοιαῦτα, ζητεῖται ἔτι πότερον πρῶτον ὀφείλομεν ζητεῖν τὰς δυνάμεις αὐτῶν, ἢ τὰς ἐνεργείας, οἷον τὸ νοεῖν ἢ τὸ νοερόν καὶ τὸ αἰσθάνεσθαι, ὅπερ ἐστὶν ἐνεργεία· ἢ τὸ αἰσθητικόν, ὅπερ ἐστὶ δυνάμις· ὁμοίως δὲ καὶ ταῖς ἄλλαις δυνάμεισι καὶ ἐνεργείαις. Καὶ εἰ πρῶτον μέλλοιμεν ζητεῖν τὰς ἐνεργείας ἢ τὰς δυνάμεις, ἔτι ἔσται ζήτησις πότερον πρῶτον δεῖ ζητεῖν τὰ ἀντικείμενα τούτων τῶν ἐνεργειῶν, ἢ ταύτας τὰς δυνάμεις, οἷον εἰ πρότερον ὀφείλει | ζητεῖσθαι τὸ αἰσθητὸν τοῦ αἰσθητικοῦ καὶ τὸ νοητὸν τοῦ νοητικοῦ.

Ἔοικε δὲ οὐ μόνον τὸ τί ἐστὶ γινῶναι. Ἐνταῦθα τίθησι τὰς δυσχερείας τὰς ἀναφυσόμενας ὅσον πρὸς ἐκεῖνα, ἅτινα εἰσὶν εἰς βοήθειαν τοῦ ὀρισμοῦ τῆς ψυχῆς, διότι ἐν τῷ ὀρισμῷ δεῖ μὴ μόνον γινώσκειν τὰς οὐσιώδεις ἀρχάς, ἀλλὰ καὶ τὰς κατὰ συμβεβηκός. Εἰ γὰρ ἔρθῃς ἐρίζοιτο καὶ δύνανται γινώσκεσθαι αἱ οὐσιώδεις ἀρχαί, ὁ ὀρισμὸς οὐκ ἂν δεηθεῖη τῶν συμβεβηκότων. Ἄλλ' ἐπεὶ αἱ οὐσιώδεις ἀρχαὶ τῶν πραγμάτων εἰσὶν ἡμῖν ἄγνωστοι, διὰ τοῦτο δεῖ χρῆσθαι ἡμᾶς διαφοραῖς ἐπουσιώδεσι πρὸς ἀφορισμὸν τῶν οὐσιωδῶν· τὸ γὰρ εἰπὼν οὐκ ἔστιν οὐσιώδες, ἀλλὰ τίθεται ἐν τῷ ἀφορισμῷ τοῦ οὐσιωδούς, ἵνα διὰ τούτων, δηλονότι τῶν τοῦ συμβεβηκότος διαφορῶν, ἀφικνώμεθα εἰς τὴν γινῶσιν τῶν οὐσιωδῶν· καὶ διὰ τοῦτο δυσχερές ἐστὶ, διότι δεῖ γινώσκειν ἡμᾶς τίποτε ἐστὶν ἢ ψυχὴ πρὸς τὸ γινώσκειν ῥᾶον τὰ συμβεβηκότα τῇ ψυχῇ, ὡσπερ ἐν τοῖς μαθηματικοῖς λίαν ὠφέλιμόν ἐστὶν ἡμῖν τὸ λαμβάνειν τίποτε ἐστὶ τὸ εἶναι τοῦ εὐθέος καὶ τοῦ καμπύλου καὶ τοῦ ἐπιπέδου πρὸς τὸ γινώσκειν πόσαις ὀρθαῖς αἱ τοῦ τριγώνου γωνίαι εἰσὶν ἴσαι· καὶ τὸ ἀνάπαλιν τὰ συμβεβηκότα, ἂν προλαμβάνωνται, πολὺ συντελοῦσι πρὸς τὸ γινώσκειν τί ἐστὶ τὸ εἶναι τῆς οὐσίας, ὡς εἴρηται. Ἄν τις τοίνυν ἀποδῷ ὀρισμὸν δι' οὗ οὐκ ἂν ἀφίκοιτο πρὸς τὴν γινῶσιν τῶν συμβεβηκότων τῷ ὀριστῷ πράγματι, ἐκεῖνος ὁ ὀρισμὸς οὐκ ἔστι πραγματικὸς ἀλλὰ πόρρω τοῦ πράγματος καὶ δια-

λεκτικὸς. Ἄλλ' ὁ ὀρισμὸς ἐκεῖνος, δι' οὗ κἀτεισιν εἰς τὴν γνῶσιν τῶν συμβεβηκότων, ἔστι πραγματικὸς καὶ ἐκ τῶν ἰδίων καὶ οὐσιωδῶν τοῦ πράγματος.

Leçon II.

Ἀπορίαν δὲ ἔχει καὶ τὰ πάθη. Δείξας ὁ Φιλόσοφος τὴν οὐσαν ἐν ταύτῃ τῇ ἐπιστήμῃ δυσχέριαν ἐκ τοῦ μέρους τῆς οὐσίας καὶ τοῦ τί ἐστὶ τῆς ψυχῆς, ἐνταῦθα ἐπομένως δείκνυσι τὴν δυσχέριαν, ἣτις ἐστὶν ἐκ τοῦ μέρους τῶν παθῶν καὶ τῶν συμβεβηκότων τῆς ψυχῆς, καὶ περὶ τοῦτο δύο ποιεῖ· πρῶτον, κινεῖ ἀπορίαν περὶ τὰ πάθη τῆς ψυχῆς, καὶ λύει ταύτην· δεύτερον, ἐκ ταύτης τῆς λύσεως δείκνυσιν, ὅτι ἡ γνῶσις ἡ 10 περὶ ψυχῆς ἀνήκει πρὸς τὸν φυσικὸν φιλόσοφον ἐν τῷ· Καὶ διὰ ταῦτα δὴ φυσικοῦ· δείκνυσι δὲ ὅτι ἀπορία ἐστὶ περὶ τὰ πάθη τῆς ψυχῆς καὶ τὰς ἐνεργείας, πότερα δηλὰ εἰσι τῆς ψυχῆς ἴδια ἄνευ τῆς κοινωνίας τοῦ σώματος, ὡς ἐδόκει τοῖς Πλατωνικοῖς, ἢ οὐδεμία ἐστὶν ἴδια τῆς ψυχῆς, ἀλλὰ πᾶσαι εἰσι κοινὰ τοῦ σώματος καὶ τοῦ συνθέτου. Καὶ περὶ τὴν 15 ἀπορίαν δύο ποιεῖ· πρῶτον, δείκνυσι τὴν δυσχέριαν τούτου τοῦ ζητήματος· δεύτερον, τὴν ἀνάγκην, λέγων ὅτι τὸ λαβεῖν αὐτό, δηλονότι τὸ πότερον τὰ πάθη καὶ αἱ ἐνεργεῖαι τῆς ψυχῆς εἰσι κοινὰ, ἢ ἴδια, ἐστὶν ἀναγκαῖον, ἀλλ' οὐκ ἔστι τοῦτο βᾶστον καὶ κοῦφον ἀλλὰ λίαν δυσχερές· καὶ ὅτι ἐστὶ δυσχερές, δείκνυσιν λέγων, ὅτι αἰτία τῆς δυσχερείας ἐστὶν, 20 ὅτι ἐκ τῆς ἐνεργείας φαίνεται πολλὰ πάθη εἶναι κοινὰ καὶ μὴ πάσχειν τὴν ψυχὴν ἄνευ τοῦ σώματος, ὡς ἄρα τὸ ὀργίζεσθαι, τὸ αἰσθάνεσθαι καὶ τὰ τοιαῦτα, ὧν οὐδὲν πάσχει ἡ ψυχὴ ἄνευ τοῦ σώματος. Ἄλλ' εἴ τις εἴη ἐνεργεῖα ἴδια ψυχῆς, φαίνοιτο ἂν τοῦτο περὶ τῆς ἐνεργείας τοῦ νοῦ· τὸ νοεῖν γάρ, ἣτις ἐστὶν ἐνεργεῖα τοῦ νοῦ, μάλιστα δοκεῖ ἴδιον εἶναι 25 ψυχῆς. Εἰ τις μέντοι γε ὀρθῶς θεωροίη, οὐ δοκεῖ ἴδιον ψυχῆς τὸ νοεῖν. Ἐπεὶ γὰρ τὸ νοεῖν ἐστὶ φαντασία, ὡς οἱ Πλατωνικοὶ ἔλεγον, ἢ οὐκ ἄνευ φαντασίας· γεγόνασι γάρ τινες ἀρχαῖοι φυσικοὶ λέγοντες τὸν νοῦν μὴ διαφέρειν τῆς αἰσθήσεως, καὶ εἰ τοῦτο εἴη, ἐν οὐδενὶ ἂν ὁ νοῦς διαφέροι τῆς φαντασίας, καὶ διὰ τοῦτο οἱ Πλατωνικοὶ προήχθησαν θεῖναι τὸν νοῦν 30 εἶναι φαντασίαν· ἐπεὶ τοίνυν ἡ φαντασία δεῖται τοῦ σώματος, ἔλεγον ὅτι τὸ νοεῖν οὐκ ἔστιν ἴδιον τῆς ψυχῆς ἀλλὰ κοινὸν τῇ ψυχῇ καὶ τῷ σώματι. Εἰ δὲ δοθείη τὸν νοῦν μὴ εἶναι φαντασίαν, οὐδὲν ἦττον μέντοι τὸ νοεῖν οὐκ ἔστι χωρὶς φαντασίας, καὶ λείπεται ἔτι, ὅτι τὸ νοεῖν οὐκ ἔστιν ἴδιον τῆς ψυχῆς, ἐπεὶ ἡ φαντασία δεῖται σώματος. 35

Οὐκ ἐνδέχοιτ' ἂν οὐδὲ τοῦτο ἄνευ σώματος. Εἰ δὲ καὶ Ἀριστοτέλης ἱκανῶς ἀναπτύσσει καὶ διασαφεί τοῦτο ἐν τῷ τρίτῳ ταύτης

16 γὰρ après πρῶτον add B
ώματος add B

25 μάλιστα: μάλλον E

36 εἶναι après

τῆς πραγματείας, ὅμως ὅσον πρὸς τοῦτο καὶ ἡμεῖς νῦν ἐροῦμεν τί. Τὸ γὰρ νοεῖν τρόπῳ μὲν τινι ἐστὶν ἴδιον τῆς ψυχῆς, τρόπῳ δὲ τινί, τοῦ συνεζευγμένου.

f. 271 Ἰστέον γοῦν, ὅτι ἐστὶ τις ἐνέργεια τῆς ψυχῆς | ἢ πείσις δεομένη
 6 σώματος ὡς ὄργάνου καὶ ὡς ἀντικειμένου, ὡσπερ τὸ βλέπειν δεῖται σώματος ὡς ἀντικειμένου, διότι τὸ χρῶμα, ὅπερ ἐστὶν ἀντικείμενον τῆς ὀράσεως, ἐστὶ χρῶμα. Ἐπι ὡς ὄργάνου, διότι ἡ ὄψις, εἰ καὶ ἀπὸ τῆς ψυχῆς ἐστὶν, οὐκ ἐστὶ μέντοι γε εἰ μὴ διὰ τοῦ ὄργάνου τῆς ὄψεως, δηλονότι τῆς κόρης, ἥτις ἐστὶν ὡς ὄργανον, καὶ οὕτω τὸ βλέπειν οὐκ ἐστὶ τῆς ψυχῆς μόνης
 10 ἀλλὰ καὶ τοῦ ὄργάνου. Ἐστὶ δὲ τις ἐνέργεια τῆς ψυχῆς, ἥτις δεῖται σώματος οὐ μέντοι γε ὡς ὄργάνου, ἀλλ' ὡς ἀντικειμένου μόνον· τὸ γὰρ νοεῖν οὐκ ἐστὶ δὲ ὄργάνου σωματικοῦ, ἀλλὰ δεῖται ἀντικειμένου σωματικοῦ. Ὡσπερ γὰρ καὶ ὁ Φιλόσοφος φησὶν ἐν τῷ τρίτῳ ταύτης τῆς πραγματείας, τοῦτον τὸν τρόπον τὰ φαντάσματα ἔχουσι πρὸς τὸν νοῦν ὡσπερ τὰ χρώματα
 15 πρὸς τὴν ὄψιν· τὰ δὲ χρώματα ἔχουσι πρὸς τὴν ὄψιν ὡς ἀντικείμενα· τὰ φαντάσματα ἄρα ἔχουσι πρὸς τὸν νοῦν ὡς ἀντικείμενα. Ἐπει τοίνυν τὰ φαντάσματα οὐκ εἰσὶ χωρὶς σώματος, ἐντεῦθεν ἐστὶν, ὅτι τὸ νοεῖν οὐκ ἐστὶ χωρὶς σώματος, οὕτω μέντοι ὡς εἶναι ὡς ἀντικείμενον, οὐχ ὡς ὄργανον. Καὶ ἐκ τούτου δύο ἀκολουθοῦσιν· ἐν μὲν, ὅτι τὸ νοεῖν ἐστὶν ἴδια ἐνέρ-
 20 γεια τῆς ψυχῆς, καὶ οὐ δεῖται σώματος εἰ μὴ ὡς ἀντικειμένου μόνον, καθάπερ εἴρηται· αἱ δὲ ἄλλαι ἐνέργειαι καὶ τὰ πάθη οὐκ εἰσὶ τῆς ψυχῆς μόνον, ἀλλὰ τοῦ συνεζευγμένου· θάτερον δέ, ὅτι τὸ ἔχον ἐνέργειαν καθ'αυτὸ, ἔχει τὸ εἶναι καὶ τὴν ὑπόστασιν καθ'αυτὸ, καὶ τὸ μὴ ἔχον ἐνέργειαν καθ'αυτὸ, οὐδὲ τὸ εἶναι ἔχει καθ'αυτὸ· καὶ διὰ τοῦτο ὁ νοῦς ἐστὶν εἶδος
 25 ὑφεστῶς, αἱ δὲ ἄλλαι δυνάμεις εἰσὶν εἶδη ἐν ὕλῃ. Καὶ ἐν τούτῳ ἦν ἡ δυσχέρεια τούτου τοῦ ζητήματος, διότι δηλονότι πάντα τὰ τῆς ψυχῆς πάθη κατὰ τὴν ἐνέργειαν δοκοῦσιν εἶναι τοῦ συνημμένου.

Εἰ μὲν οὖν ἐστὶ τι τῶν τῆς ψυχῆς ἔργων. Ἐνταῦθα ἀποδί-
 30 δωσιν αἰτίαν τῆς ἀνάγκης τούτου τοῦ ζητήματος, διότι ἐντεῦθεν ἔχομεν ὁ πάντες μάλιστα ἐπιθυμοῦσιν· εἰδέναι περὶ ψυχὴν δηλονότι, εἰ ἐνδέχεται τὴν ψυχὴν χωρίζεσθαι, λέγων ὅτι εἰ ἐνδέχεται τινὰ ἴδιαν ἐνέργειαν ἢ πάθος ψυχῆς εἶναι, ἐνδέχοιτ' ἂν δήπου καὶ αὐτὴν τὴν ψυχὴν χωρίζεσθαι τοῦ σώματος, διότι ὡς εἴρηται, τὸ ἔχον ἐνέργειαν καθ'αυτὸ ἔχει καὶ τὸ εἶναι καὶ τὴν ὑπόστασιν καθ'αυτὸ· εἰ δὲ μὴ εἴη ἐνέργειά τις ἢ πάθος ψυχῆς,
 35 τῷ αὐτῷ λόγῳ οὐδὲ αὐτὴν ἐνδέχεται τὴν ψυχὴν χωρίζεσθαι τοῦ σώματος, ἀλλ' ἐστὶ καὶ περὶ ψυχῆς ὡς καὶ περὶ τοῦ εὐθέος. Εἰ γὰρ καὶ πολλὰ συμβεβήκασιν τῷ εὐθεῖ καθὼ εὐθεῖ, οἷον δηλονότι τὸ ἄπτεσθαι τῆς χαλκῆς

7 χρῶμα, sic codd.: tautologie inutile. Texte latin: est in corpore
 λονότι: τουτέστι B 19 μὲν après δύο add B 30 ἐπιθυμοῦμεν B

σφαίρας, οὐ μέντοι γε συμβεβήκασιν αὐτῷ εἰ μὴ ἐν τῇ ὕλῃ· οὐ γὰρ ἄπτεται τὸ εὐθύ τῆς χαλκῆς σφαίρας κατὰ στιγμήν εἰ μὴ ἐν τῇ ὕλῃ. Οὕτω δὴ καὶ περὶ ψυχῆς, εἴ γε μὴ ἔχει ἰδίαν ἐνέργειαν, διότι, εἰ καὶ πολλὰ ταύτη συμβαίνουσιν, οὐ μέντοι γε συμβαίνουσιν αὐτῇ εἰ μὴ ἐν ὕλῃ.

Ἔοικε δὲ καὶ τὰ τῆς ψυχῆς πάθη πάντα εἶναι μετὰ 5
σώματος. Ἐνταῦθα διασαφεί δπερ ὑπέθετο, δηλονότι ὅτι ἕνια πάθη
τῆς ψυχῆς τοῦ συνημμένου τυγχάνουσι, καὶ οὐ τῆς ψυχῆς μόνον· οὐτινος
ἀπόδειξις τοιαύτη· πᾶν πρὸς ὃ ἐνεργεῖ ἢ τοῦ σώματος συμπλοκὴ οὐκ
ἔστι τῆς ψυχῆς μόνον ἀλλ' ἔτι καὶ τοῦ σώματος· ἀλλ' ἢ συμπλοκὴ τοῦ
σώματος ἐνεργεῖ πρὸς πάντα τὰ τῆς ψυχῆς πάθη, οἷον πρὸς ὀργήν, πραότη- 10
τα, φόβον, θάρσος καὶ ἔλεον καὶ τὰ τοιαῦτα· δοκοῦσι τοίνυν τὰ τῆς ψυχῆς
πάθη πάντα μετὰ τοῦ σώματος εἶναι. Καὶ ὅτι πρὸς ταῦτα τὰ πάθη ἐνεργεῖ
ἢ τοῦ σώματος συμπλοκὴ, διχῶς ἀποδείκνυται. Καὶ πρῶτον οὕτως·
ὀρῶμεν γάρ, φησί, ποτὲ ἰσχυρὰ καὶ φανερὰ παθήματα συμβαίνοντα καὶ
τὸν ἄνθρωπον μὴ παροξυνόμενον μηδὲ φοβούμενον, ἀλλ' ἂν ἀνάπτηται 15
τῷ θυμῷ καὶ ὀργᾷ, ἐκ τῆς συμπλοκῆς τὸ σῶμα ἐκ μικρῶν καὶ λίαν
ἀσθενῶν κινεῖται, καὶ οὕτως ἔχει καθάπερ ὅταν ὀργίζηται. Δεύτερον,
δείκνυσιν οὕτως λέγων· ἔτι γίνεται μᾶλλον φανερόν ἐντεῦθεν τὸ πρὸς
ταῦτα τὰ πάθη ἐνεργεῖν τὴν τοῦ σώματος συμπλοκὴν· ὀρῶμεν γάρ ὅτι,
καὶ μηδενοῦς ἐπηρτημένου κινδύνου, γίνονται ἐν τισιν ὁμοια πάθη τοῖς 20
περὶ τὴν ψυχὴν, ὥσπερ τοῖς μελαγχολῶσι συνεχῶς, καὶ μηδενοῦς ἐπηρτη-
μένου κινδύνου, ἐξ αὐτῆς τῆς ἀτάκτου συμπλοκῆς φοβεῖσθαι συμβαίνει.
Εἰ τοίνυν οὕτως ἔχει, δηλονότι ὅτι ἢ συμπλοκὴ ἐνεργεῖ πρὸς τὰ τοιαῦτα
πάθη, φανερόν ἐστιν, ὅτι τὰ τοιαῦτα πάθη εἰσὶ λόγοι ἔνυλοι, τουτέστιν
ἔχοντες τὸ εἶναι ἐν ὕλῃ, καὶ διὰ τοῦτο οἱ τοιοῦτοι ἴδρωι, τουτέστιν οἱ f. 271
ὀρισμοὶ τούτων τῶν παθῶν, οὐκ ἀποδίδονται ἄνευ ὕλης, ὥσπερ ὀρίζεσθαι
δεῖσαν τὴν ὀργήν, ὀρίζομεθα ὅτι ἐστὶ κίνησις τοιαύτη τοῦ σώματος εἴτουν
τῆς καρδίας, ἢ τοῦ μέρους, ἢ τῆς δυνάμεως. Καὶ ταῦτα λέγει ὅσον πρὸς
τὸ εἶδος, ἢ τὴν ὑλικὴν αἰτίαν· ὑπὸ τοῦδε, ὅσον πρὸς τὴν ποιητικὴν
αἰτίαν· ἕνεκα τοῦδε, ὅσον πρὸς τὸ τελικὸν αἴτιον. 30

Καὶ διὰ ταῦτα δὴ φυσικοῦ. Ἐνταῦθα ἐπομένως συμπεραίνει
ἐκ τούτων τὰ εἰρημένα, ὅτι ἢ περὶ ψυχῆς θεωρία ἀνήκει τῷ φυσικῷ, καὶ
τοῦτο ἐκ τοῦ ὀριστικοῦ συμπεραίνει τρόπου· καὶ διὰ τοῦτο ἐνταῦθα δύο
ποιεῖ· πρῶτον, δείκνυσι τὸ προκείμενον, δεύτερον, ἐνίσταται περὶ τοὺς
ὀρισμοὺς ἐν τῷ· Διαφερόντως δέ. Δείκνυσι δὲ τὸ προκείμενον οὕτως· 35
αἱ ἐνέργειαι τῆς ψυχῆς καὶ τὰ πάθη ἐνέργειαι εἰσὶ καὶ πάθη τοῦ σώματος,
ὡς ἀποδέδεικται· πᾶν δὲ πάθος, ὅταν ὀρίζηται, δεῖ ἔχειν ἐν τῷ ὀρισμῷ
αὐτοῦ τὸ οὐ ἔστι πάθος· τὸ γὰρ ὑποκείμενον αἰεὶ πίπτει ἐν τῷ τοῦ πάθους

ὀρισμῶ. Εἰ τοίνυν τὰ τοιαῦτα πάθη οὐ μόνης τῆς ψυχῆς εἰσίν, ἀλλὰ καὶ τοῦ σώματος, ἀναγκαίως δεῖ ἐν τῷ ὀρισμῶ τούτων τὸ σῶμα λαμβάνεσθαι· ἀλλὰ πᾶν ἐν ᾧ ἐστὶ σῶμα εἴτουν ὕλη ἀνήκει τῷ φυσικῷ· καὶ τὰ τοιαῦτα ἄρα πάθη ἀνήκει τῷ φυσικῷ· ἀλλ' οὕτινος ἐστὶ τὸ θεωρεῖν τὰ πάθη, 6 τούτου ἐστὶ τὸ θεωρεῖν καὶ τὸ τούτων ὑποκείμενον· τοῦ φυσικοῦ ἄρα ἐστὶ τὸ σκοπεῖν περὶ ψυχῆς, εἴ ἐστὶν ὑποκείμενον τούτων, ἢ πάσης ἀπλῶς, ἢ τῆς τοιαύτης, δηλαδή τῆς προσπετηγυίας τῷ σώματι· καὶ τοῦτο φησὶν, διότι κατέλιπεν ἐν ἀμφιβόλῳ τὸ εἶ ἄρα ὁ νοῦς ἐστὶ δύναμις προσηλωμένη σώματι.

10 Διαφερόντως δ' ἂν ὀρίσαιοτο. Ἐνταῦθα ἐπομένως ἐνίσταται περὶ τῶν ὀρισμῶν. Ἐπειδὴ γὰρ ἔδειξεν, ὅτι ἐν τοῖς ὀρισμοῖς τῶν παθῶν τῆς ψυχῆς εἰσὶ τινες ἐν οἷς τίθεται ἢ ὕλη καὶ τὸ σῶμα, εἰσὶ δὲ τινες ἐν οἷς οὐ τίθεται ἢ ὕλη, ἀλλὰ τὸ εἶδος μόνον, δείκνυσιν ὅτι οἱ τοιοῦτοι ὀρισμοὶ ἐνδεεῖς εἰσὶ καὶ ἀνίκανοι· καὶ περὶ τοῦτο ἀνιχνεύει τὴν διαφορὰν τὴν 15 εὐρίσχομένην ἐν τούτοις τοῖς ὀρισμοῖς· ποτὲ μὲν γὰρ δίδεται ὀρισμὸς ἐν ᾧ οὐδὲν ἐστὶν ἐκ τοῦ μέρους τοῦ σώματος, ὡσπερ ὅτι ἡ ὀργή ἐστὶν ὄρεξις ἐκδικήσεως· ποτὲ δὲ ἀποδίδεται ὀρισμὸς ἐν ᾧ ἐστὶ τι ἐκ τοῦ μέρους τοῦ σώματος εἴτουν τῆς ὕλης, ὡσπερ ὅτι ἡ ὀργή ἐστὶ ζέσις τοῦ περὶ τὴν καρδίαν αἵματος. Ὁ δὲ πρῶτος ἐστὶ διαλεκτικός, ὁ δὲ δεύτερος, φυσικός, 20 διότι ἐκεῖ τίθεται τι ἐκ τοῦ μέρους τῆς ὕλης, καὶ διὰ τοῦτο ἀνήκει πρὸς τὸν φυσικόν· οὗτος γὰρ, δηλονότι ὁ φυσικός, ἀποδίδωσι τὴν ὕλην λέγων, ὅτι ἐστὶ ζέσις τοῦ περὶ τὴν καρδίαν αἵματος· ὁ δὲ ἄλλος, δηλονότι ὁ διαλεκτικός, τίθησι τὸ εἶδος καὶ τὸν λόγον καὶ τό, ὄρεξις ἀντιλυπτήσεως ἢ ἐκδικήσεως ἐστὶ λόγος ὀργῆς. Ὅτι δὲ ὁ πρῶτος ὀρισμὸς ἐστὶν ἀνίκανος, 25 ἐναργῶς φαίνεται· ἅπαν γὰρ εἶδος ἐν ὀρισμένῃ τυχάνον ὕλη, ἂν μὴ ἐν τῷ ὀρισμῶ αὐτοῦ ἢ ὕλη τεθῆ, οὐκ ἔσχεν ἰκανὸν ὀρισμόν· ἀλλὰ τοῦτο τὸ εἶδος, δηλονότι ἡ ὄρεξις τῆς ἐκδικήσεως, ἐστὶν εἶδος ἐν ὕλη διωρισμένη· ὅθεν μὲν, τιθεμένης ἐν τῷ ὀρισμῶ αὐτῆς τῆς ὕλης, δηλον ὅτι ὁ ὀρισμὸς αὐτὸς ἐνδεής ἐστὶ· καὶ διὰ τοῦτο ἀνάγκη πρὸς τὴν τελειότητα τοῦ ὀρισμοῦ 30 λαμβάνεσθαι τε καὶ τίθεσθαι τὸ τοῦτο τὸ εἶδος ἐν ὕλη τοιαύτῃ εἶναι, ἥγουν διωρισμένη· καὶ οὕτως ἔχομεν τρεῖς ὀρισμούς, ὧν ὁ μὲν εἰς ἀποδί- δωσι τὸ εἶδος καὶ τοῦ εἶδους τὸν λόγον, καὶ ἐστὶν εἰδικὸς μόνον, ὡσπερ ἐάν τις ὀρίζηται τὸν οἶκον, ὅτι· ἐστὶ σκέπασμα κωλυτικὸν ἀνέμου καὶ ὄμβρου καὶ καύματος· ὁ δὲ ἄλλος ἀποδίδωσι τὴν ὕλην, ὡσπερ ἂν λέγηται, 35 ὅτι οἶκία ἐστὶ σκέπασμά τι ἐκ λίθων καὶ ξύλων καὶ πλίνθων· ὁ δὲ ἄλλος ἀποδίδωσι ἑκάτερον, τὴν τε ὕλην δηλονότι καὶ τὸ εἶδος, λέγων, ὅτι οἶκία ἐστὶ σκέπασμα τοιοῦτον συνιστάμενον ἐκ τοιούτων καὶ διὰ τοιαῦτα, δηλαδή

1 μόνον B   4 τὸ devant θεωρεῖν om B   9 ἐν σώματι B   13 οὖν avant
ὅτι add B   37 τὰ τοιαῦτα B

ἵνα κωλύη ἀνέμους καὶ τὰ λοιπά. Καὶ διὰ τοῦτο φησὶν ὅτι, ἕτερος ὁ ὄρισμός, δηλονότι τρίτος, τίθησιν ἐν τούτοις, ἐν τοῖς ξύλοις δηλονότι καὶ τοῖς λίθοις, ἅπερ εἰσὶν ἐκ τοῦ μέρους τῆς ὕλης, τὸ εἶδος, τουτέστι τὴν μορφήν, διὰ ταῦτα, ἵνα κωλύη δηλονότι τοὺς ἀνέμους· καὶ οὕτω περιλαμβάνει τὴν ὕλην ἐν τῷ λέγειν· ἐν τούτοις τὸ εἶδος, λέγων τὸ εἶδος· καὶ τὴν τελικὴν αἰτίαν, λέγων· ἕνεκα τωνδὶ, ἃ δὴ τρία ζητοῦνται πρὸς τὸν τέλειον ὄρισμόν.

Ἄλλὰ ζητήσαι ἀξιὸν τίς τούτων τῶν ὀρισμῶν ἐστὶν ὁ φυσικὸς, καὶ τίς οὐ. Ὁ μὲν δὴ θεωρῶν τὴν μορφήν μόνον οὐκ ἔστι φυσικὸς ἀλλὰ λογικὸς· ὁ δὲ περὶ τὴν ὕλην στρεφόμενος, ἀγνοῶν δὲ τὸ εἶδος, οὐδενός ἐστὶν εἰ μὴ φυσικοῦ· οὐδεὶς γὰρ ἔχει θεωρεῖν τὴν ὕλην εἰ μὴ ὁ φυσικὸς· ὁ μόντοι γε ἐξ ἀμφοτέρων, δηλονότι τῆς ὕλης καὶ τοῦ εἶδους, ἐστὶ μάλλον φυσικὸς. Καὶ τούτων τῶν τριῶν ὀρισμῶν οἱ δύο ἀνήκουσι πρὸς τὸν φυσικόν, ἢ ἀλλ' ἄτερος μὲν ἐστὶν ἀτελής, ὁ τιθεὶς δηλονότι τὴν ὕλην μόνον, ὁ δὲ λοιπὸς τέλειος, δηλονότι ὁ ἐξ ἀμφοῖν· οὐδὲ γὰρ τίς ἐστὶν ὁ θεωρῶν τὰ πάθη τῆς ὕλης τὰ μὴ χωριστὰ εἰ μὴ ὁ φυσικὸς. Ἄλλ' ἐπεὶ τινες εἰσὶν οἱ ἄλλως θεωροῦντες τὰ τῆς ὕλης πάθη, διὰ τοῦτο δείκνυσι τίνες τέ εἰσι, καὶ πῶς ἂν θεωροῖεν· καὶ φησὶν, ὅτι εἰσὶ τρεῖς· ἐν γένος ἐστὶ τῶν διαφερόντων τοῦ φυσικοῦ ὅσον πρὸς τὴν ἀρχήν, εἰ καὶ θεωροῖεν τὰ πάθη καθὼς εἰσὶν ἐν τῇ ὕλῃ, ὥσπερ ὁ τεχνίτης θεωρῶν τὴν μορφήν ἐν τῇ ὕλῃ· ἀλλὰ διαφέρει, ὅτι τούτου μὲν ἀρχὴ ἐστὶν ἡ τέχνη, τοῦ δὲ φυσικοῦ ἀρχὴ ἐστὶν ἡ φύσις. Ἄλλο γένος ἐστὶν ὅτι τινὲς θεωροῦσι τὰ ἔχοντα τὸ εἶναι ἐν τῇ αἰσθητῇ ὕλῃ, ἀλλ' οὐ λαμβάνουσι ἐν τῷ τούτων ὀρισμῷ τὴν αἰσθητὴν ὕλην, ὥσπερ τὸ καμπύλον καὶ τὸ ὀρθὸν καὶ τὰ τοιαῦτα, εἰ καὶ ἔχουσι τὸ εἶναι ἐν τῇ ὕλῃ καὶ εἰσὶν ἐκ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἀχωρίστων ὅσον πρὸς τὸ εἶναι, ἀλλ' ὁ μαθηματικὸς ὁ ταῦτα ὀριζόμενος οὐ διορίζεται περὶ αὐτὰ τὴν αἰσθητὴν ὕλην· οὐ δὴ αἰτία ἐστίν, ὅτι ἕνια τῶν ὄντων εἰσὶν αἰσθητὰ κατὰ ποσότητα, αἱ δὲ ποσότητες προϋφίστανται τῶν ποιοτήτων· ὅθεν ὁ μαθηματικὸς θεωρεῖ μόνον ὃ τῆς ἀπολελυμένης ἐστὶ ποσότητος, οὐ διορίζων ταύτην ἢ ἐκείνην τὴν ὕλην. Ἄλλο γένος ἐστὶν ὅτι τινὲς θεωροῦσιν ὡς τὸ εἶναι ἢ οὐκ ἔστιν ἐν ὕλῃ ὅλως, ἢ δύναται εἶναι ἄνευ ὕλης· καὶ οὗτος ἐστὶν ὁ πρῶτος φιλόσοφος. Καὶ ἰστέον, ὅτι ὁ πᾶς λόγος τῆς διαιρέσεως τῆς φιλοσοφίας λαμβάνεται κατὰ τοὺς ὀρισμοὺς καὶ τοὺς ὀριστικoὺς τρόπους, οὗτινος αἰτία ἐστίν, ὅτι ὁ ὄρισμός ἐστὶν ἀρχὴ τῆς ἀποδείξεως τῶν πραγμάτων, τὰ δὲ πράγματα ὀρίζονται διὰ τῶν οὐσιωδῶν· ὅθεν οἱ ὀρισμοὶ τῶν πραγμάτων διαφόρους ἀρχὰς οὐσιώδεις ἀποδεικνύουσιν, ἐξ ὧν μία ἐπιστήμη διενήνοχεν ἄλλης.

Ἄλλ' ἐπανιτέον ὅθεν ὁ λόγος. Ἐνταῦθα ἐπομένως, ἐπεὶ ἐδόκει:

τινὰ πεποιηκένας παρέκβασιν ἐκ τοῦ ἐνστήναι πρὸς τὴν τῶν ὀρισμῶν ἐπιζήτησιν, ἐπανάγει ἑαυτὸν πρὸς τὴν ἰδίαν ὑπόθεσιν λέγων, ὅτι ἐπανιτέον ἐστὶ πρὸς τὴν ἰδίαν ὑπόθεσιν, ὅθεν ἔχεται ὁ λόγος, δηλονότι ὅτι τὰ τῆς ψυχῆς πάθη, οἷον ὀργή, φόβος καὶ τὰ τοιαῦτα, οὐκ εἰσὶ χωριστὰ τῆς φυσικῆς ὕλης τῶν ζώων, καθόσον τοιαῦτα εἰσὶν, δηλονότι καθόσον πάθη μὴ ὄντα ἄνευ σώματος μηδὲ ὡς ἡ γραμμὴ ὄντα καὶ τὸ ἐπίπεδον, τουτέστιν ἡ ἐπιφάνεια, ἅτινα λόγῳ δύνανται χωρίζεσθαι τῆς φυσικῆς ὕλης. Εἰ τοίνυν οὕτως ἐστὶν εὐδηλον, ὅτι πρὸς τὸν φυσικὸν ἀφορᾷ ἡ τούτων θεωρία, καὶ ἔτι τῆς ψυχῆς, ὡς προείρηται, περὶ τῆς δηλονότι ψυχῆς σκοποῦντα ἐν τῷ παρόντι· ἀνάγκη λαβεῖν τὰς τῶν παλαιῶν δόξας, οἵτινες ποτε εἰσὶν οἱ περὶ ψυχῆς τι ἀποφηνάμενοι. Καὶ τοῦτο πρὸς δύο ἔσται ὠφέλιμον· πρῶτον, ὅτι τὸ καλῶς ὑπ' αὐτῶν εἰρημένον ληψόμεθα εἰς ἡμετέραν βοήθειαν· δεύτερον, ὅτι τὸ κακῶς ἀποπεφασμένον φυλαξόμεθα.

Leçon III.

Ἀρχὴ δὲ τῆς ζητήσεως. Θεὸς ὁ Φιλόσοφος πρότερον τὸ προοίμιον, ἐν ᾧ καὶ τὸν σκοπὸν αὐτοῦ καὶ τὸν τῆς διδασκαλίας τρόπον καὶ τὴν δυσχέρειαν τούτου τοῦ ἔργου ἔδειξεν ἱκανῶς, ἐνταῦθα ἐπεξέρχεται τῷ σκοπῷ καὶ τῆς πραγματείας ἅπτετα· κατὰ τὸν ὑπεσχημένον τρόπον καὶ τὴν τάξιν· διαιρεῖται δὲ ἡ πραγματεία εἰς δύο μέρη. Πρῶτον μὲν γὰρ πραγματεύεται περὶ τῆς φύσεως τῆς ψυχῆς κατὰ τὴν τῶν ἄλλων δόξαν· δεύτερον δὲ κατὰ τὴν ἀλήθειαν, καὶ τοῦτο ἐν τῷ δευτέρῳ βιβλίῳ. Περὶ τὸ πρῶτον αὐθις δύο ποιεῖ· πρῶτον, διηγεῖται τὰς δόξας τῶν ἄλλων φιλοσόφων περὶ ψυχῆς· δεύτερον, ζητεῖ περὶ τῶν δοξῶν ἐκείνων· ἐν τῷ .... καὶ περὶ τοῦτο αὐθις δύο ποιεῖ· πρῶτον δείκνυσιν ἐξ ὧν οἱ φιλόσοφοι ἔλαβον τὴν ὁδὸν τοῦ ζητήσαι περὶ ψυχῆς· δεύτερον, δείκνυσι πῶς διάφοροι κατήντησαν εἰς διαφόρους περὶ ψυχῆς δόξας ἐν τῷ· Ὅθεν Δημόκριτος. Λέγει τοίνυν πρῶτον, ὅτι ἀρχὴ τῆς ἡμετέρας ζητήσεως καὶ θεωρίας προθεῖναι πάντα τὰ κατὰ φύσιν δοκοῦντα ὑπάρχειν τῇ ψυχῇ· περὶ ὃ δὴ ἰστέον ἐστὶν ὅτι, ὅτε εὐρίσκομεν δύο τινὰ πράγματα διαφέρειν κατὰ τι ἀφανὲς καὶ κατὰ τι φανερόν, ὁπλόν ἐστιν, ὅτι κατὰ τὸ φανερόν ἀφικνούμεθα πρὸς τὴν γνῶσιν τοῦ ἀφανοῦς· καὶ τούτῳ τῷ τρόπῳ ἐχρήσαντο οἱ φιλόσοφοι πρὸς τὸ τὴν τῆς ψυχῆς φύσιν εὑρεῖν. Τὰ γὰρ ἔμψυχα τῶν ἀψύχων διαφέρουσι ταύτῃ, ὅτι τὰ ἔμψυχα ἔχει ψυχὴν, τὰ δὲ ἄψυχα οὐκ ἔχει. Ἀλλὰ διότι ἡ τῆς ψυχῆς φύσις τὴν ἀφανῆς καὶ οὐκ ἠδύνατο φανεροῦσθαι εἰ μὴ διὰ τινων φανερῶν, ἐν οἷς διαφέρουσι τὰ ἔμψυχα τῶν ἀψύχων, εὐρόν τε ἐκείνα καὶ δι' ἐκείνων ἐπειράθησαν | εἰς τὴν γνῶσιν

8 εὐδηλον: δῆλον B   9 ἔτι τῆς: ἔτι ἡ περὶ B   τῆς après δηλονότι add B
20 μὲν om B   22 δευτέρῳ om B   22-23 Περί — ποιεῖ om B   23 Καὶ avant
πρῶτον add B   24 ἐν τῷ om B   blanc après ἐν τῷ A   25 περὶ — ποιεῖ om B

τῆς φύσεως ἀφικέσθαι τῆς ψυχῆς. Τὰ δὲ φανερά ἐκεῖνα, ἐν οἷς διαφέρουσι τὰ ἔμψυχα τῶν ἀψύχων, δύο εἰσὶ, δηλονότι τὸ αἰσθάνεσθαι καὶ κινεῖσθαι· τὰ γὰρ ἔμψυχα διαφέρειν φαίνονται τῶν ἀψύχων τῇ κινήσει, δηλονότι τῷ αὐτοκινήτῳ καὶ τῇ αἰσθήσει, ἢ τῇ γνώσει. Ὅθεν ᾤοντο 5
 ὅτι, γνόντες τὰς ἀρχὰς τούτων τῶν δύο, γνοῖεν ἂν καὶ τί ἐστὶν ἡ ψυχὴ· ὅθεν πεπονήκασιν τὴν αἰτίαν τῆς κινήσεως καὶ τῆς αἰσθήσεως γνῶναι, ὡς ἂν διὰ τούτου καὶ τὴν φύσιν μάθωσι τῆς ψυχῆς, καὶ ἐπίστευον ὅτι ὅπερ ἐστὶν αἰτία κινήσεως καὶ αἰσθήσεως, τοῦτ' ἂν εἴη ψυχὴ· καὶ ἐν τούτῳ πάντες οἱ ἀρχαῖοι φιλόσοφοι συνεφώνουν. Ἄλλ' ἐκ τούτου εἰς δια-
 φόρους διηρέθησαν δόξας. Ἐνιοὶ μὲν γὰρ ἐπεχείρησαν εἰς τὴν γνώσιν 10
 ἀφικέσθαι· τῆς ψυχῆς διὰ τῆς κινήσεως· τινὲς δὲ διὰ τῆς αἰσθήσεως. Ὅθεν, ἔταν λέγει· Φασὶ γὰρ τινες, καὶ τὰ λοιπά, δείκνυσι τὴν τούτων διαφορότητα· καὶ πρῶτον περὶ ἐκείνων, οἵτινες ἀνίχνευον τὴν τῆς ψυχῆς φύσιν ἐκ τῆς κινήσεως· δεύτερον, περὶ ἐκείνων, οἵτινες ἀνίχνευον αὐτὴν ἀπὸ τῆς γνώσεως ἢ αἰσθήσεως ἐν τῷ· Ὅσοι δὲ ἐπὶ τὸ γινώσκειν. 15

Περὶ δὲ τὸ πρῶτον ἰστέον ἐστίν, ὅτι οἱ τὴν τῆς ψυχῆς φύσιν ἐπιζητήσαντες ἐκ τῆς κινήσεως μίαν ἔλαβον θέσιν ὅτι, εἰ κινουῦνται τὰ ἔμψυχα, ψυχὴ ἐστὶ τὸ κινουῦν· καὶ τούτου λόγος ἐστίν, ὅτι ἐνόμιζον τὸ μὴ κινούμενον μὴ ἐνδέχεσθαι κινεῖν ἄλλο, τουτέστι μὴδὲν κινεῖν μὴ κινούμενον. Εἰ τοίνυν ἡ ψυχὴ κινεῖ τὰ ἔμψυχα καὶ οὐδὲν κινεῖ ἕτερον 20
 μὴ κινούμενον αὐτό, φανερόν ὅτι ἡ ψυχὴ μάλιστα κινεῖται· καὶ τοῦτό ἐστὶ δι' ὃ οἱ παλαιοὶ φυσικοὶ ὑπέλαβον τὴν ψυχὴν εἶναι τῶν κινουμένων. Καὶ ἐκ τούτου ἔτι διάφοροι δόξαι προήλθον· καὶ διὰ τοῦτο λέγων· Ὅθεν Δημόκριτος μὲν, πρῶτον τίθησι τὴν τοῦ Δημοκρίτου δόξαν περὶ ψυχῆς, λέγων ὅτι Δημόκριτός τις ἀρχαῖος φιλόσοφος, ὑπολαμβάνων 25
 τὸ μάλιστα κινούμενον εἶναι τὴν τῆς ψυχῆς φύσιν καὶ τὸ μάλιστα κινεῖσθαι δοκοῦν τῆς τοῦ πυρὸς φύσεως εἶναι, ἔλεγε τὴν ψυχὴν αὐτὴν εἶναι πῦρ τι ἢ θερμὴν· καὶ τοιαύτη τις ἡ δόξα αὐτοῦ. Ἐκεῖνος γὰρ οὐδὲν εἶναι ἐτίθει ἐν τῇ τῶν πραγμάτων φύσει εἰ μὴ τὸ αἰσθητὸν καὶ σωματικόν, καὶ ἠβούλετο τὰς ἀρχὰς πάντων τῶν πραγμάτων σώματα εἶναι 30
 ἀδιαίρετά τε καὶ ἄπειρα, ἅπερ ἀτόμους ἐκάλει, ἅπερ ἔλεγε μιᾶς μὲν φύσεως εἶναι, διαφέρειν δὲ ἀλλήλων σχήματι, θέσει καὶ τάξει, εἰ καὶ ἐνταῦθα μόνον περὶ τοῦ σχήματος τίθησι, διότι αὕτη μόνη ἡ κατὰ τὸ σχῆμα διαφορὰ ἀναγκαία ἐστὶ, καὶ αὕτη ἡ κατὰ τὸ σχῆμα διαφορὰ ἐστίν, ὅτι τινὰ μὲν ἦσαν σφαιροειδῆ, τινὰ δὲ τετράγωνα, καὶ τινὰ πυραμοειδῆ. 35
 Καὶ ταῦτα ἐτίθεντο ἔτι εἶναι κινητὰ καὶ οὐδέποτε ἠρεμοῦντα, καὶ ἐκ τῆς τῶν ἀτόμων τούτων τυχαίας συνδρομῆς πεποιθῆσθαι τὸν κόσμον· καὶ ἔτι ταῦτα τὰ ἀδιαίρετα σώματα εἰσὶ κινητὰ, παρείχοντο παράδειγμα ἀπὸ